

TÜRK SANAYİCİLERİ VE İŞADAMLARI DERNEĞİ

AVRUPA BİRLİĞİ ÜYELİĞİNE DOĞRU: TÜRKİYE'DE SİYASİ REFORMLAR

Ekim 2002

(Yayın No. TÜSİAD-T/2002-10/332)

Meşrutiyet Caddesi, No.74 80050 Tepebaşı/İstanbul
Telefon: (0212) 249 07 23 • Telefax: (0212) 249 13 50

© 2002, TÜSİAD

Tüm hakları saklıdır. Bu eserin tamamı ya da bir bölümü, 4110 sayılı Yasa ile değişik 5846 sayılı FSEK. uyarınca, kullanılmazdan önce hak sahibinden 52. Maddeye uygun yazılı izin alınmadıkça, hiçbir şekil ve yöntemle işlenmek, çoğaltılmak, çoğaltılmış nüshaları yayılmak, satılmak, kiralanmak, ödünç verilmek, temsil edilmek, sunulmak, telli/telsiz ya da başka teknik, sayısal ve/veya elektronik yöntemlerle iletilmek suretiyle kullanılamaz.

ISBN : 975-8458-42-6

Lebib Yalkın Yayınları ve Basım İşleri A.Ş.

ÖNSÖZ

TÜSİAD, özel sektörü temsil eden sanayici ve işadamları tarafından 1971 yılında, Anayasamızın ve Dernekler Kanunu'nun ilgili hükümlerine uygun olarak kurulmuş, kamu yararına çalışan bir dernek olup gönüllü bir sivil toplum örgütüdür.

TÜSİAD, demokrasi ve insan hakları evrensel ilkelerine bağlı, girişim, inanç ve düşünce özgürlüklerine saygılı, yalnızca asli görevlerine odaklanmış etkin bir devletin varolduğu Türkiye'de, Atatürk'ün çağdaş uygarlık hedefine ve ilkelerine sadık toplumsal yapının gelişmesine ve demokratik sivil toplum ve laik hukuk devleti anlayışının yerleşmesine yardımcı olur. TÜSİAD, piyasa ekonomisinin hukuksal ve kurumsal altyapısının yerleşmesine ve iş dünyasının evrensel iş ahlakı ilkelerine uygun bir biçimde faaliyette bulunmasına çalışır. TÜSİAD, uluslararası entegrasyon hedefi doğrultusunda Türk sanayi ve hizmet kesiminin rekabet gücünün artırılarak, uluslararası ekonomik sistemde belirgin ve kalıcı bir yer edinmesi gerektiğine inanır ve bu yönde çalışır. TÜSİAD, Türkiye'de liberal ekonomi kurallarının yerleşmesinin yanısıra, ülkenin insan ve doğal kaynaklarının teknolojik yeniliklerle desteklenerek en etkin biçimde kullanımını; verimlilik ve kalite yükselişini sürekli kılacak ortamın yaratılması yoluyla rekabet gücünün artırılmasını hedef alan politikaları destekler.

TÜSİAD, misyonu doğrultusunda ve faaliyetleri çerçevesinde, ülke gündeminde bulunan konularla ilgili görüşlerini bilimsel çalışmalarla destekleyerek kamuoyuna duyurur ve bu görüşlerden hareketle kamuoyunda tartışma platformlarının oluşmasını sağlar.

TÜSİAD Parlamento İşleri Komisyonu bünyesinde faaliyet gösteren, başkanlığını Komisyon Üyesi Can Paker'in yürüttüğü Siyasi Kriterler Çalışma Grubu'nun koordinatörlüğünde hazırlanan "Avrupa Birliği Üyeliğine Doğru: Türkiye'de Siyasi Reformlar" başlıklı çalışma Bahçeşehir Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Süheyl Batum tarafından kaleme alınmıştır.

Ekim 2002

ÖZGEÇMİŞ

Prof. Dr. Süheyl Batum

1955 yılında İstanbul'da doğdu. Orta ve lise öğrenimini Galatasaray Lisesi'nde tamamladı. Paris I (Pantheon Sorbonne) Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde yüksek öğrenimini bitirdi. 1980 yılında İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Anayasa Hukuku kürsüsüne asistan olarak girdi. 1985 yılında "Siyasal Katılma Aracı Olarak Referandum" konulu tezi ile doktor, 1990 yılında "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türk Anayasal Sistemine Etkileri" başlıklı teziyle doçentlik ünvanını aldı. 1996 yılında Galatasaray Üniversitesi'nde profesörlük ünvanını aldı. Galatasaray Üniversitesi'nde 1997-2000 yılları arasında İletişim Fakültesi Dekanlığı görevini üstlendi. Halen Bahçeşehir Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dekanı olarak görevini sürdürmektedir.

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	9
SİYASİ REFORM ALANLARI	12
1. İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ.....	12
2. TOPLANTI VE DERNEK KURMA ÖZGÜRLÜKLERİ.....	15
3. İŞKENCE İLE MÜCADELE	16
4. YARGI ÖNCESİ GÖZALTI PROSEDÜRÜ	19
5. İDAM CEZASI.....	20
6. ANAYASANIN VE İLGİLİ YASALARIN DEĞİŞTİRİLMESİ	21
7. KÜLTÜREL HAKLAR VE ANA DİLDE TV-RADYO YAYINI	24
SONUÇ	29

GİRİŞ

Türkiye, Avrupa Birliği'ne (AB) üyelik yolunda, tüm aday ülkelerin geçirdiği ve hukuksal ve siyasal reformların gerçekleştirildiği bir süreçte bulunmaktadır. Bu "ön katılım" sürecinde Türkiye'nin yapması gerekenler, kısaca adaylığının temel koşulları, kısa ve orta vadeli olmak üzere, 4.12.2000 tarihli Katılım Ortaklığı Belgesi'nde belirlenmiştir.

Bu süreçte hedeflenen "demokratik sistemin tüm kurum ve kuralları ile işlerliği" nihai amacı, Türkiye'de çok uzun zamandan beri tartışılan ve gündemde bulunan bir konudur. "Batılılaşma" ve buna bağlı olarak "demokratikleşme" çabaları, önce Osmanlı İmparatorluğu'nun daha sonra da Türkiye Cumhuriyeti'nin, yaklaşık 150 yıldan bu yana hedeflediği siyasal, sosyal ve ekonomik sistemin temel unsurlarını ortaya koymaktadır.

Genelde ileriye doğru, ama bazen de tam tersi geriye adımların atıldığı bu uzun soluklu süreçte Türkiye'nin, bu hedeflerin gerçekleştirilmesini zorlaştıran ve geciktiren çok önemli engellerle karşılaştığı ve bunları aşmak zorunda kaldığı da unutulmaması bir gereken husustur.

Bu engellere birkaç örnek vermek gerekirse; Türkiye son beş yıl içinde, arka arkaya iki siyasal partinin kapatıldığı bir ülkedir, ki bunlardan biri seçimlerde en yüksek oyu alarak iktidara gelen bir partidir. Söz konusu parti, "laik ve demokratik Cumhuriyeti yıkmak" amacına yönelik faaliyetlerde bulunduğu gerekçesi ile kapatılmış olup, bu kapatma kararı, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin (AİHM) 31.7.2001 tarihli kararı ile de uygun bulunmuş ve Avrupa demokrasilerinin anayasal belgesi niteliğinde bulunan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin ihlal edilmediği ortaya koyulmuştur. Bu çok önemli bir hukuksal gösterge niteliğindedir, çünkü eğer AİHM, Türk Anayasa Mahkemesi'nin bu kapatma kararını onaylamamış olsa idi, bunu, Türkiye'nin demokrasi eksikliği olarak yorumlamak ve Türkiye'de iktidar partilerinin dahi güvencede olmadığı şeklinde değerlendirmek söz konusu olabilirdi. Oysa AİHM'nin bu kararı onaylaması, Türkiye'de iktidar partisinin, "demokratik sistemi yıkmayı hedeflediğini" ve dolayısıyla demokratik sistemin karşı karşıya kalmış olduğu tehlikenin büyüklüğünü ortaya koymuştur.

Bunun dışında, Türkiye'nin demokratikleşme yolunda karşılaştığı en önemli engellerden bir diğeri, hiç şüphe yok ki, yaklaşık 10 yıl süren ayrılıkçı terör olgusu ve PKK ile mücadele durumudur. Bu ayrılıkçı terör hareketinin gerek kullandığı kanlı

yöntemler, gerekse eylemlerinin ekonomik, sosyal ve siyasal sonuçları, AİHM'nin konuya ilişkin tüm kararlarında da (Türkiye'yi mahkum eden kararlarında bile) açıkça yer almıştır. Hiçbir Avrupa ülkesinin yaşamadığı boyuttaki bu terör olgusunun, Türkiye'nin demokratikleşmesinde, özellikle düşünce özgürlüğü (özellikle İngiltere'nin bu alanda uzun yıllar boyunca almış olduğu önlemler ve İspanya'nın pozitif hukukta getirmiş olduğu düzenlemeler ve uygulamalar göz önüne alındığında) ve kişi güvenliği gibi özgürlüklerin gerçekleşmesinde çok önemli bir engel oluşturmuş olduğu tartışmasızdır.

Tüm bu engellere ve Türkiye'deki siyasal ve ekonomik sistemin kendi bünyesinden kaynaklanan zayıflık, eksiklik ve zorluklarına karşın, daha demokratik ve etkin bir hukuk devleti anlayışına ve dolayısıyla Avrupa'ya yönelik uzun yürüyüş devam etmektedir.

Bu süreçte yıllardan beri, Türkiye'de demokratik sistemin değişik boyutları, gerçekleşme biçimleri, araçları tartışılmış, bu yönde farklı siyasal oluşumlar; siyasal partiler ve sivil toplum örgütleri, Anayasal ve yasal değişiklik önerilerinde bulunmuşlardır. Aşağı yukarı tümü, "demokratik sistemin, hukuk devletinin ve temel hak ve özgürlüklerin gerçekleşmesi, iyileştirilmesi ve güvence altına alınması" amacına yönelik bu öneri ve raporlar, hiç şüphesiz ki, Türkiye'nin demokratikleşme ve Batılılaşma çabaları ve gerekli iç dinamiklerin oluşturulması açısından çok önemli bir işlev görmüşlerdir. Nitekim, bu işlevin ve etkinin bir göstergesi olarak, söz konusu öneriler içerisinde en önemli yeri tutanlardan biri de TÜSİAD'ın 1997 tarihli "Türkiye'de Demokratikleşme Perspektifleri" başlıklı çalışmasıdır.

Ancak, demokratikleşme ve Batı ile bütünleşme yönündeki bu yürüyüş, özellikle 1999 yılına kadar, istem ve öneri boyutunda gerçekleşirken, bu tarihten itibaren, "uluslararası belgelerden kaynaklanan pozitif yükümlülükler" biçimine dönüşmüştür.

Nitekim, AB Komisyonu tarafından hazırlanan Düzenli Raporlar ve Katılım Ortaklığı Belgesi, Türkiye'nin hukuksal ve siyasal yapısını ve mevzuatını AB Konseyi'nin 1993 yılı Kopenhag Zirvesi'nde belirlenen siyasal kriterlere, kısa adı ile Kopenhag Kriterleri'ne uyarlamak için, "demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları ve azınlık haklarının korunmasını güvence altına alan kurumların" oluşturulması yönünde yapmakla yükümlü olduğu siyasal ve hukuksal değişiklikleri, kısaca "pozitif yükümlülüklerini" açıkça belirlemiştir.

Bu doğrultuda Türkiye, özellikle iki yıldan beri, pozitif yükümlülükleri çerçevesinde belirlenen ve Katılım Ortaklığı Belgesi'nde yer alan "kısa ve orta vadeli siyasal kriterlerin" uygulamaya geçirilmesine yönelik olarak, Anayasal ve yasal planda birçok önemli değişiklik gerçekleştirmiştir.

1999 yılından bu yana Düzenli Raporlar'da da belirtildiği üzere, birçok yasal ve idari düzenleme gerçekleştirildikten sonra,

- 3.10.2001 tarihinde 4709 sayılı Kanun ile Anayasa'nın 34 maddesinde değişiklik yapılmasına ilişkin bir "Anayasa paketi" kabul edilmiştir.

Bundan sonra, yasal alanda çok önemli 4 yasa paketi, Avrupa Birliği'ne uyum çerçevesinde kabul edilmiştir. Değişik kanunların temel hükümlerini değiştirmeye yönelik bu 4 yasal paket sırası ile;

- 22.11.2001 tarih ve 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu,
- 6.2.2002 tarih ve 4744 sayılı Kanun,
- 26.3.2002 tarih ve 4748 sayılı Kanun,
- 3.8.2002 tarih ve 4771 sayılı Kanun'dan ibarettir.

Bu değişiklikleri değerlendirmeden önce, çok önemli bir olgunun ve gerçeğin altının çizilmesi yaşamsal önem taşımaktadır; Türkiye, bu değişiklikleri gerçekleştirirken çok önemli bir gelişmeyi sağlamış ve herşeyden önce, psikolojik ve sosyal anlamda önemli bir eşik atlamayı gerçekleştirmiştir. Türkiye'de endişe konusu olan ve bu nedenle belirli siyasal akımların ve güçlerin karşı çıkmaya devam ettikleri idam cezasının kaldırılması ve kültürel haklar gibi alanlarda gerekli değişiklikler, çok büyük bir toplumsal ya da siyasal muhalefet ile karşılaşmadan başarılmıştır. Bu psikolojik eşğin atlanması sayesinde, çok eskiden beri "siyasal anlamda bölünmeye" yol açacağından korkulan bu değişiklikler, yasal ve idari düzeyde rahatlıkla yapılabilmektedir.

Türkiye'nin yaptığı söz konusu hukuksal reformlar ve değişiklikler, Katılım Ortaklığı Belgesi'nde yer alan ve Ulusal Program'da düzenlenen kısa ve orta vadeli siyasal kriterler çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Nitekim, Katılım Ortaklığı Belgesi'nde, Türkiye'nin reformlar yapması zorunlu olan alanlar "kısa ve orta vadeli olarak" aşağıdaki şekilde belirtilmiştir:

- 1) İfade özgürlüğünün Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 10. maddesi doğrultusunda güvencelere bağlanması,
- 2) Toplantı ve dernek kurma özgürlüklerinin geliştirilmesi,
- 3) İşkence ile mücadeleye ilişkin düzenlemelerin güçlendirilmesi ve gerekli tüm önlemlerin alınması,
- 4) Yargı öncesi gözaltı prosedürünün düzenlenmesi ve güvencelere bağlanması,
- 5) Devlet Güvenlik Mahkemeleri dahil olmak üzere tüm yargısal sürecin işlevselliğinin ve etkinliğinin sağlanması,
- 6) İdam cezasının önce fiilen daha sonra da hukuken kaldırılması,
- 7) Televizyon ve radyo yayıncılığında Türk vatandaşlarının anadillerini kullanmalarını engelleyen düzenlemelerin kaldırılması,
- 8) Türk Anayasası ve diğer yasaların, tüm vatandaşların, herhangi bir ayırım yapılmaksızın, tüm hak ve özgürlüklerden tam olarak yararlanmalarını sağlayacak biçimde gözden geçirilmesinin ve gerekli ise değiştirilmesinin sağlanması,
- 9) Güneydoğu'da olağanüstü halin kaldırılması;
- 10) Ayırım yapılmaksızın tüm vatandaşların kültürel haklarının güvence altına alınması.

Bu nedenle, yapılan reformlar ve daha yapılması gerekler, bu kriterlere ilişkin başlıklar altında incelenmek ve değerlendirilmek durumundadır.

SİYASİ REFORM ALANLARI

1. İfade Özgürlüğü

Türkiye ile ilgili en çok tartışılan hususlardan biri, ifade özgürlüğü alanında bazı hükümlerin özellikle de Türk Ceza Kanunu'nun 159. ve 312. maddeleri ile Terörle Mücadele Kanunu'nun 7. ve 8. maddelerinin aşırı ölçüde dar yorumlanmasıdır. Bu yönde, "şiddet içermeyen, vatandaşlar arasında kin ve nefrete teşvik etmeyen, bir Devlet görevlisine, bir kişiye ya da halkın bir bölümüne karşı şiddet kullanımına çağrı, silahlı mücadeleye teşvik niteliğinde bulunmayan, demokratik kuralları açıkça reddetmeyen ve ayrıca ırk düşmanlığına dayalı olmayan" düşünce açıklamalarının, AB üyesi ülkelerdekinden farklı olarak cezalandırıldığı ileri sürülmektedir.

Nitekim Türkiye, AİHM önünde birçok davada mahkum olmuş, bu husus Avrupa Komisyonu'nun tüm Düzenli Raporları'nda açıkça belirtilmiştir.

Türkiye'de ifade özgürlüğü ile ilgili düzenlemeler, esas itibarı ile Türk Ceza Kanunu'nda ve Terörle Mücadele Kanunu'nda bulunduğu gibi, 5680 sayılı Basın Kanunu'nun, 2908 sayılı Dernekler Kanunu'nun, 3984 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun'un değişik maddelerinde de yer almaktadır. Ancak, özellikle yukarıda belirtilen Türk Ceza Kanunu'nun 159. ve 312. maddeleri ile Terörle Mücadele Kanunu'nun 7. ve 8. maddeleri tartışma yaratmakta, AİHM'nin kararlarına konu olmakta ve Düzenli Raporlar'da da tartışılmaktadır.

Bu doğrultuda, ifade özgürlüğünün sağlanabilmesi açısından ilk olarak, Türkiye Büyük Millet Meclisi 3 Ekim 2001 tarihinde Anayasa'nın 34 maddesini değiştirirken, bu kapsamda, Anayasanın 26. ve 28. maddelerini de değiştirmiştir.

Bunların yanı sıra, yasal düzenlemeler alanında çok önemli düzenlemeler yapılmış ve 6.2.2002 tarih ve 4744 sayılı Kanun ile, ifade özgürlüğü alanında en çok tartışmaya konu olan Türk Ceza Kanunu'nun 159. ile 312. maddeleri ve Terörle Mücadele Kanunu'nun 7. ve 8. maddeleri değiştirilmiştir.

Türk Ceza Kanunu'nun 312. maddesinde yapılan değişiklikle Avrupa demokrasilerindekine benzer şekilde, "kamu düzeni için tehlikeli olma", suçun unsurları içine yerleştirilmiştir.

Bu çerçevede, 4744 sayılı Kanun'la yapılan değişiklikler arasında, Türk Ceza Kanunu madde 159'da sadece cezaların hafifletilmesi söz konusu olmuştur.

Ancak, önemli olmakla birlikte, bu değişiklik ifade özgürlüğünün güvence altına alınması için yeterli değildi. Bu çerçevede, 3.8.2002 tarih ve 4771 sayılı son yasa paketiyle 159. madde yeniden değiştirilerek, "söz konusu kurumları tahkir ve tezyif kastı bulunmaksızın, sadece eleştiri amacıyla yapılan yazılı, sözlü veya görüntülü düşünce açıklamalarının suç oluşturmayacağı" açıklıkla ifade edilmiştir.

Bundan sonra mahkemelerin bu maddeleri yeni biçimlerine uygun olarak yorumlamaları önemli olmakla birlikte, suçun unsurlarının değiştirilmiş olması karşısında, bu eğilime aykırı bir içtihat oluşturmaları ihtimali de mümkün görülmemektedir.

Nitekim, AKP lideri Recep Tayyip Erdoğan'ın seçilme yasağına ilişkin tartışmalar sırasında, 312. maddenin değiştirilmiş olduğu, bundan böyle mahkemelerin "teh-

like oluşturma" unsurunu mutlaka aramak ve gerekli görmek zorunda oldukları açıklıkla ifade edilmiştir.

Bu arada, Sayın Erdoğan'ın, Türk Ceza Kanunu'nun 312. maddesinin ikinci fıkrası uyarınca almış olduğu mahkumiyeti nedeniyle, seçilme yasağı devam etmektedir. Yüksek Seçim Kurulu, bu mahkumiyet nedeniyle, milletvekili seçilme yeterliliğinin bulunmadığına karar vermiştir. Bu karar ve Sayın Erdoğan'ın yasaklılık halinin devamı, 312. maddenin eski hali ile devam ettiği biçiminde yorumlanmaktadır ve "mevzuat değişikliğinin uygulamada sonuç vermediği" değerlendirmesi yapılmaktadır.

Oysa, bu konuda şu hususları unutmamak gerekir; Türk Ceza Kanunu madde 312/2 tek başına ifade özgürlüğünü ihlal eden bir düzenleme değerdir. Nitekim Türkiye, 312. maddeye göre mahkumiyetle biten bazı davalarda "ifade özgürlüğünü ihlal etmiş olduğu" gerekçesi ile mahkum olmuş, diğer bazı davalarda ise (rneğin 25.11.1997 tarihli Mehdi Zana davası) haklı kabul edilmiştir.

Ayrıca, Sayın Erdoğan hakkındaki karar, AİHM'nin önüne gitmemiş ve 312. maddenin o davadaki uygulamasının, somut koşulları ile Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne aykırılık oluşturup oluşturmadığı konusu AİHM önünde tartışılmamıştır.

Bunun yanı sıra, Sayın Erdoğan'ın yasaklılık halinin devam etmesinin nedeni, maddenin eski unsurları ile devam etmiş olması değer, maddenin yeni hali ile Sayın Erdoğan'ın yine mahkum olup olmayacağının belirlenmesi açısından, Türk hukukunda varolan yeniden yargılanma yollarından birinin kesinlikle denenmemesi, bunun yerine hukuken gerçekleşmesi mümkün olmayan yolların denenmiş olmasıdır. Yeniden yargılanma yollarından biri denenmiş olsa idi, Sayın Erdoğan'ın mahkumiyetine neden olan sözlerinin, yeni düzenlemeye göre aynı sonuca yani mahkumiyete yol açıp açmayacağı açıklıkla ortaya çıkacaktı.

Avrupa Parlamentosu ve Avrupa Konseyi'nde görüşülen raporlarda pek çok kez ele alınan eski Demokrasi Partili 5 milletvekilinin durumu, bu çerçevede şöyle değerlendirilebilir. Halen cezaevinde bulunan bu milletvekilleri, Türk Ceza Kanunu'nun veya Terörle Mücadele Kanunu'nun ifade özgürlüğüne ilişkin maddelerinden değer, Türk Ceza Kanunu'nun, terör örgütüne mensup olmayı cezalandıran 168'inci maddesinden mahkum olmuşlardır. Dolayısıyla bu milletvekilleri ile ilgili meseleyi, ifade özgürlüğü ile ilişkilendirmek mümkün değerdir. Kaldı ki, AİHM de, ilgili kararında sözkonusu kişilerin adil yargılanma haklarının ihlal edildiği sonucuna varmış, ifade özgürlüğü ile ilgili inceleme yapmamıştır.

Sonuç itibarı ile, yukarıda da belirtildiği üzere, Türkiye’de Türk Ceza Kanunu md. 159 ve 312 ile Terörle Mücadele Kanunu md. 7 ve 8 dışında ifade özgürlüğü ile doğrudan ilgili farklı düzenlemeler (örneğin 3984 sayılı RTÜK Kanunu’nun 4. maddesi ve 5680 sayılı Basın Kanunu’nun belirli maddeleri gibi) de bulunmakla birlikte, bunların da değiştirilen maddeler ışığında yorumlanması mümkündür.

En azından bugüne kadar tartışma yaratan, en önemli ve temel maddeler değiştirilmiş olup, diğerleri açısından da bundan farklı bir uygulamanın olacağı şu anda ileri sürülmesi mümkün değildir. Bu yönde, AIHM önünde mahkumiyetlerimize neden olan ve Kopenhag Kriterleri’ne uyum sağlanması açısından bugüne kadar hazırlanan AB Komisyonu’nun Düzenli Raporları’nda ele alınan tüm temel düzenlemeler değiştirilmiş ve AB ölçütleri ile uyumlu hale getirilmiş bulunmaktadır.

2. Toplantı ve Dernek Kurma Özgürlükleri

Türkiye’de en sıkıntılı alanlardan birisi, düşünce özgürlüğünün bir uzantısı durumunda olan "toplanma ve dernek kurma özgürlükleri" alanı olarak ortaya çıkmaktadır.

1982 Anayasası ile son derece "sınırlı bir çerçeve" içine sıkıştırılmış olan örgütlenme özgürlüğü, siyasal alanda tüm örgütlerin olduğu gibi, sivil toplum örgütlerinin etkinliklerini de çok uzun bir süre engellemiştir. Nitekim, 1982 Anayasasının 1995 yılındaki değişikliklerine kadar geçerli olan 33 – 34 - 51 – 52 – 135. maddeleri, bu özgürlükleri hukuken neredeyse kullanılamaz duruma getiren düzenlemeler olarak kalmıştır.

Toplanma ve örgütlenme özgürlükleri alanındaki bu eksiklikler ve bu durumun sivil toplumun gelişmesi üzerindeki olumsuz etkisi, Düzenli Raporlar’da da tüm açıklığı ve ayrıntıları ile ifade edilmiştir.

Ancak ilk aşamada, özellikle 1995 yılında yapılan Anayasa değişiklikleri, bu son derece "sınırlı hareket alanının" genişletilmesi açısından çok önemli bir ilerleme olmuştur. Nitekim, 23.7.1995 tarih ve 4121 sayılı Kanunla yapılan Anayasa değişikliği ile Anayasa’nın 33, 34, 51, 52, 53. ve 135. maddeleri değiştirilmiş ve bu suretle dernekler ve sendikaların siyasal yaşam üzerinde etkili olmalarını engelleyen temel sınırlamalar ayıklanmış, aynı biçimde 68. ve 69. maddeler değiştirilerek siyasi partilere ilişkin hükümler yeniden düzenlenmiştir.

Anayasal boyutta toplanma ve örgütlenme özgürlüklerine ilişkin son değişiklikler ise 3.10.2001 tarih ve 4709 sayılı Kanun ile Anayasa’nın 34 maddesinde değişik-

lik yapılmasına ilişkin "Anayasa paketi" ile gerçekleştirilmiştir. Bu çerçevede, Anayasa'nın 33, 34, 51. ve 69. maddeleri yeniden düzenlenmiştir.

Bu doğrultuda, AB'ye uyum çerçevesinde çıkarılan son iki uyum paketi, diğer bir söyleyişle, 26.3.2002 tarih ve 4748 sayılı Kanun ve daha sonra da 3.8.2002 tarih ve 4771 sayılı Kanun, toplanma ve örgütlenme özgürlüklerine ilişkin olarak önemli bir gelişme gerçekleştirmiştir.

Her şeyden önce bu yasa paketleriyle;

- a) Siyasi Partiler Kanunu'nun ilgili maddeleri değiştirilerek, siyasi partilerin kapatılması daha zor koşullara bağlanmış ve parti kapatılması dışında, Hazine yardımından kısmen ya da tamamen yararlandırmama ya da ödenen yardımın geri alınması gibi farklı müeyyideler getirilmiştir.
- b) Aynı şekilde, 2908 sayılı Dernekler Kanunu'nun belirli maddeleri ile 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'nun belirli maddeleri değiştirilmiş veya yürürlükten kaldırılmıştır.

Bu çerçevede, Düzenli Raporlar'da da eleştiri konusu yapılan, Türkiye'de kurulan derneklerin yurt dışındaki faaliyetleri ile yurt dışında kurulan derneklerin Türkiye'deki faaliyetleri yeni baştan düzenlenmiştir.

Bu değişiklikler esas itibarı ile, Düzenli Raporlar'da sürekli olarak eleştirilen ve tartışılan noktaların yeniden ele alınmasına yönelik düzenlemeler niteliğinde olup, hukuksal platformda önemli olmakla birlikte, Türkiye'de sivil toplum ve bunu besleyen sivil toplum örgütleri gelişip siyasal toplum üzerinde etkinlik kazanmadığı sürece, bu hukuksal değişikliklerin tam anlamı ile etkili olmasının mümkün olmayacağı gözden kaçırılmamalıdır.

3. İşkence İle Mücadele

Türkiye'nin bir çözüm getirmek zorunda olduğu en temel sorunların başında, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 3. maddesinde güvence altına alınan "işkence ve kötü muamele yasağının" ihlal edilmesi gelmektedir. "İşkence ve kötü muamele" olgusunun tamamen ortadan kaldırılmasını sağlayacak önlemlerin, gerek pozitif hukuka, gerekse kolluk makamlarının uygulamalarına bir an önce yansıtılması yamsamsal bir önem kazanmıştır.

Gerek Avrupa Konseyi İşkencenin Önlenmesi Komitesi (CPT)'nin ve diğer uluslararası kuruluşların raporlarına, gerek AIHM'nin birçok kararına, gerekse Düzenli

Raporlar'a yansıyan işkence ve kötü muamele olgusunun Türkiye'de özellikle şu etken ve nedenlere dayandığı bilinmektedir:

- Güvenlik güçlerinin denetimsizliği ve uygun disiplin standartlarının bulunmaması,
- Devlet memurlarının cezai kovuşturmayaya tabi tutulmasının idari makamların iznine tabi olması,
- Bu konuda yapılan yargılamaların ve sonuçlarının – hayli hafif ya da paraya çevrilen mahkumiyet kararları nedeniyle de - genel anlamda yetersiz olması.

Kopenhag Kriterleri'ne uyum konusunda, Türkiye'nin en önemli adımları atması gerekli alanın bu olduğu tartışmasız olarak kabul edilmektedir. AB'ye uyum alanında Türkiye'nin yüklediği pozitif yükümlülükler, bu konuda yıllardır (genel anlamda başarılı olamadan) sürdürülen mücadelenin, en önemli desteğini oluşturmaktadır.

Türkiye'de işkence ve kötü muamele uygulamalarının ortadan kaldırılabilmesi için özellikle yukarıda belirtilen ve neden oluşturduğu kabul edilen eksikliklerin giderilebilmesi yönünde şu değişiklikler yapılmıştır:

a) İlk olarak, Anayasanın 19. maddesinde yapılan değişikliklerle, kişi dokunulmazlığı kurumu ile ilgili bazı güvenceler getirilmiştir. Bu bağlamda, gözaltı süresi Avrupa standartlarına uygun duruma getirilmiştir. "Kişinin yakalandığı veya tutuklandığı derhal yakınlarına bildirilir" ibaresinin Anayasa metnine eklenmesi ve eskiden bu alanda yasa metninde var olan ve kötüye kullanılmaya yol açan istisna hükmünün Anayasaya koyulmaması ile, çok sık rastlanan gözaltında kötü muamele ve işkence iddiaları ve olgusu ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Aynı doğrultuda, eskiden bu tür iddialar karşısında şikayetçi kişilerin zararlarının giderilmesi için çıkarılan 466 sayılı Kanunun yeterli olmaması nedeniyle, yine Anayasa'nın 19. maddesinin son fıkrasında yapılan değişiklikle, "bu tür bir işlemle karşı karşıya kalan kişilerin uğradıkları zararın, tazminat hukukunun genel prensiplerine göre Devletçe ödeneceği" hükmü getirilmiştir.

Aynı Anayasa değişiklik paketi ile, Anayasanın "özel yaşamın gizliliğine" ve "konut dokunulmazlığına" ilişkin maddeleri (madde 20 ve 21) değiştirilmiş ve bu hakların sınırlanması durumunda "mutlak hakim kararı ya da gecikmesinde sakınca bulunan istisnai hallerde yetkili merciin yazılı emrinin aranacağı" düzenlemesi getirilmiş, bu konuda hakim kararı veya yazılı emir konusundaki istisnalar kaldırılmış, bu suretle maddelerde yer alan güvenceler arttırılmıştır.

Daha önce Ceza Muhakemeleri Usul Kanunu'nun 254. maddesinde yer alan bir hukuk ilkesi olan "kanuna aykırı olarak elde edilmiş bulguların delil olarak kabul edilmeyeceği" ilkesi, anayasal bir değer kazandırılmak amacıyla Anayasanın 38. maddesine eklenerek, işkence ve kötü muamele olgusunun görünürdeki temel nedeninin ortadan kaldırılması amaçlanmıştır.

b) İşkence ve kötü muamele suçunu işleyen kamu görevlileri ile mücadele etmek amacı ile bazı önemli yasa değişiklikleri gerçekleştirilmiştir.

Nitekim, 26.8.1999 tarih ve 4449 sayılı Kanunla, Türk Ceza Kanunu'nun 243. ve 245. maddeleri değiştirilerek, "işkence, zalimane, insanlık dışı ya da onur kırıcı muamelelere başvuran memur ve diğer kamu görevlilerine verilecek ağır hapis cezaları" arttırılmış, aynı yönde 354. maddeye, "işkence, zalimane, insanlık dışı ya da onur kırıcı muameleler nedeniyle işlenen suçları gizlemek ya da yok etmek için rapor ve belge düzenleyen hekim ve sağlık memurları için hapis cezaları" getirilmiştir.

Hakkında herhangi bir suç işlediği iddiası ileri sürülen memurların yargılanmalarını engelleyen ve yıllardır çok eleştirilmekle birlikte bir türlü kaldırılamayan Memurların Muhakematı Hakkında Kanun-u Muvakkat kaldırılmış ve yerine 2.12.1999 tarih ve 4483 sayılı Memurların ve Diğer Kamu Görevlilerinin Yargılanmaları Hakkında Kanun getirilmiştir.

İşkence veya kötü muamele yapan kamu görevlilerinin engellenmesi için en son önlemlerden biri, 26.3.2002 tarih ve 4748 sayılı Kanun ile getirilmiş ve Devlet Memurları Kanunu'na bir fıkra eklenmek suretiyle, "işkence ya da zalimane, gayri insani veya haysiyet kırıcı muamele suçları nedeniyle AİHM'nce verilen kararlar sonucunda Devletçe ödenen tazminatlardan dolayı sorumlu personele rücu edilmesi" ilkesi getirilmiştir.

c) İşkence ve kötü muamele tehlikesinin en rahatlıkla ortaya çıkabileceği dönem olan yakalama ve gözaltına alma sürecinin Avrupa demokrasilerindekine benzer duruma getirilmesi yönünde yapılan en önemli değişikliklerden biri de, son uyum paketini içeren 3.8.2002 tarih ve 4771 sayılı Kanun ile Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu'nun bazı maddelerinin gözden geçirilmesi olmuştur. Bu değişikliklerle, eskiden olduğu gibi güvencesiz yakalama ve gözaltına alma işlemleri yerine hakim güvencesine bağlı arama, yakalama ve gözaltına alma süreci getirilmiştir.

Bu arada, 1.10.1998 tarihli Yakalama, Gözaltına Alma ve İfade Alma Yönetmeliği'nde 18.9.2002 tarihinde yapılan değişikliklerle, gözaltı sürelerinin yanı sıra, müdafii ile görüşme hakkı ve yakalananın doktor muayenesinin, kolluk güçleri bulunmaksızın yapılması hususları düzenlenmiştir. Bu düzenlemeler içinde özellikle, "yakalananın, DGM'lerin alanına giren konularda dahi müdafii ile görüşebilmesi" ve "ilgilinin doktor muayenesinin kolluk güçleri olmadan yapılması", çok ileri ve bugüne kadar ortaya çıkan şikayetlerin önüne geçmek açısından önemli değişiklikler niteliğindedir.

Aynı şekilde, 16.5.2001 tarih ve 4675 sayılı İnfaz Hakimliği Kanunu, hükümlü ve tutukluların durumlarının iyileştirilmesi, bedensel ve ruhsal sağlıklarının korunması amacıyla çıkarılmıştır.

Bu tür değişiklikler ne kadar yapılırsa yapılsın, işkence ve kötü muamele olgusunun tamamen ortadan kalkması, Düzenli Raporlar'da da açıkça belirtildiği gibi, herşeyden önce, delil - sanık ilişkisinin farklı olarak algılanmasına, güvenlik güçlerinin tam anlamı ile eğitilmesine ve disiplin altına alınmasına, ayrıca bu suçu işlediği sabit olan güvenlik güçlerine etkin ve etkili cezaların verilmesine, dolayısıyla yargı mensuplarının da eğitilmesine bağlıdır.

Bu alandaki çalışmalar halen etkin olarak devam etmektedir. Nitekim, kolluk güçlerinin eğitim çalışmaları üniversiteler ile bağlantılı olarak sürdürülmektedir. Bunun yanı sıra, yargı mensuplarına ilişkin olarak Adalet Bakanlığı, yine üniversiteler ile birarada eğitim ve bilgilendirme çalışmalarını organize etmektedir.

4. Yargı Öncesi Gözaltı Prosedürü

Türkiye bu alanda 1980'den itibaren çok geniş bir gözaltı süresi sorunu yaşamış, ancak sonuç olarak Avrupa standartlarına uygun bir gözaltı süresini iç hukukuna getirmeye muvaffak olmuştur.

Özellikle Devlet Güvenlik Mahkemesi'nin yargı alanlarında ve olağanüstü halin uygulandığı bölgelerde, AİHM tarafından da çok uzun bulunan gözaltı süresi, önce Ceza Muhakemeleri Usul Kanunu'nda ve ilgili kanunlarda yapılan değişikliklerle düşürülmüştür.

Daha sonra, 3 Ekim 2001 tarihinde yapılan Anayasa değişikliği ile, gözaltı süresi anayasal boyutta da "en geç 48 saat ve toplu olarak işlenen suçlarda en çok dört gün" ile sınırlandırılarak güvence altına alınmıştır.

Son olarak, AB'ye uyum çerçevesinde çıkarılan 4744 sayılı Kanun ile Devlet Güvenlik Mahkemeleri'nin Kuruluş ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun'da yapılan değişiklikle "Anayasanın 120. maddesi gereğince olağanüstü hal ilan edilen bölgelerde yakalanan kişiler hakkında dört gün olarak belirlenen sürenin, Cumhuriyet Savcısının talebi ve hakim kararı ile yedi güne kadar uzatılabileceği", gözaltı süresinin bunun üzerinde olamayacağı, AIHM'nin içtihadına da uygun olarak hükme bağlanmıştır.

Sonuç itibarı ile, AIHM önünde mahkumiyetlerimize neden olan, işkence ve kötü muamele olgusu ile de sıkı sıkıya bağlı bulunan "gözaltı süreleri"ne ilişkin tüm temel düzenlemeler değiştirilmiş ve Kopenhag Kriterleri'ne uyum açısından, AB ölçütleri ile benzer hale getirilmiş bulunmaktadır.

5. İdam Cezası

AB'ye üyelik temelinde, Kopenhag Kriterleri'ne uyum konusunda Türkiye'nin en çok eleştirildiği ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne Ek 6 No.lu Protokol göz önüne alındığında Avrupa hukukuna ve uygulamalarına aykırı düştüğü husus, idam cezası olmuştur.

Türkiye, 1984 yılından bu yana idam cezası konusundaki moratoryuma uygun davranmış ve bu cezayı uygulamamıştır. Üstelik 1991 ve 2001 yılında çıkarttığı kanunlarla, idam cezasına çarptırılmış hükümlülerin cezalarını müebbetle çevirmek yönünde, bir tür af kanunu olarak kabul edilen yasalar çıkartmıştır.

Özellikle 1990'lı yıllarda Türkiye'nin güney doğusunu etkileyen ayrılıkçı hareket ve esas itibarı ile, neredeyse 10 yıl boyunca tüm şiddetiyle devam eden ve 30.000 kişinin yaşamına malolan PKK terörü, Türkiye'nin bu cezayı hukuk alanında kaldırmasına en önemli engeli oluşturmuştur.

Nitekim, 3.10.2001 tarihli Anayasa değişiklikleri kabul edilirken de bu "psikolojik engel" ortaya çıkmıştır. TBMM'nde Anayasa'nın 38. maddesi değiştirilirken, "idam cezasının, savaş, çok yakın savaş tehdidi ve terör suçları dışında verilemeyeceği" düzenlemesi kabul edilmiştir. Bu düzenleme, Türk Ceza Kanunu'nda ve diğer kanunlarda yer alan ve cezası idam olarak belirlenen birçok suçun cezasını değiştirmek yönünde bir ilerleme sağlamakla birlikte, Avrupa hukuku ve uygulamasına uygun olarak değerlendirilemezdi.

Ancak, Türkiye bu alanda çok önemli bir engeli atmış, gerçekten kolay kolay geçilmesi mümkün olmayan bir psikolojik eşiği ve siyasal muhalefeti aşmak suretiyle, Türk hukukundan "savaş ve yakın savaş halleri dışında idam cezasını" tamamen kaldırmıştır. Nitekim, 3.8.2002 tarih ve 4771 sayılı Kanun'un 1.maddesi, terör suçları dahil olmak üzere, "savaş ve çok yakın savaş tehdidi hallerinde işlenmiş suçlar için öngörülen idam cezaları hariç olmak üzere", tüm ilgili kanunlarda yer alan idam cezalarını müebbet ağır hapis cezasına dönüştürmüştür.

Bundan sonra yapılması gereken, Anayasa'nın 38. maddesinde bir değişiklik gerçekleştirilerek, terör suçları için idam cezası yasağının anayasal boyutta da güvence altına alınmasıdır. Bu yapılmaya dahi, TBMM'nin iradesinin, tüm yasalardan "belirtilen ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne Ek 6 No.lu Protokol'e uygun istisnalar dışında" idam cezasının kaldırılması yönünde olduğu açıktır.

6. Anayasanın ve İlgili Yasaların Değiştirilmesi

AB'ye uyum sürecinde Türkiye'nin, iç hukukunun Avrupa hukuku ile paralellik sağlaması yönünde çok önemli Anayasal ve yasal değişiklikler gerçekleştirdiğini gözden kaçırmamak gerekir.

a) Bu yönde en temel yasal değişikliklerden biri, Düzenli Raporlar'da da sözü edilen bir alanda, "kadın – erkek eşitliğinin sağlanması" doğrultusunda Medeni Kanun'da gerçekleştirilmiştir.

Bu kanunun öncesinde, buna dayanak oluşturacak düzenleme 3.10.2001 tarihli Anayasa değişiklikleri ile gerçekleştirilmiş, Anayasa'nın 41. ve 66. maddelerinde yapılan değişikliklerle, "ailenin, eşler arasında eşitliğe dayandığı ilkesi" ve "Türk vatandaşlığının kazanılmasında, anne baba arasında eşitlik" kabul edilmiştir.

Bundan sonra ikinci adım olarak, çok uzun bir zamandan beri TBMM gündeminde bulunan tasarı kabul edilerek, 22.11.2001 tarih ve 4721 sayılı Medeni Kanun 1.1.2002 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Yeni Medeni Kanun, birçok alanda değişiklikler içermekle birlikte, esas itibarı ile en temel değişiklikler, Ulusal Program'ın Siyasi Kriterler bölümünde yer alan "kadın – erkek eşitliğinin sağlanması, ayrımcılığa yol açan tüm hususların giderilmesi" konularında getirilmiştir. Bu çerçevede, Medeni Kanun'un 32 – 124 – 134 – 173 – 175 – 186 – 188 – 189 – 192 – 193 – 198 – 202 – 268 – 336 – 416 – 661. maddeleri, eski düzenlemelerde bulunan ve kadın –

erkek arasında cinsiyete göre farklı koşullar getirerek ayırımcılık nedeni olan hususları tamamen düzeltmektedir.

b) Yine 4721 sayılı Medeni Kanun'un diğer bazı maddeleri (madde 182 – 282 – 292 – 328 – 329 – 330 – 332 – 333 – 334 – 454 gibi) "çocuk haklarının korunması ve güvence altına alınması" amacına yönelik olarak düzenlenmiştir. Bu çerçevede, Çocuk Haklarının Kullanımı Avrupa Sözleşmesi, Haziran 1999'da imzalanmış ve 18.1.2001 tarihinde onaylanmıştır. Aynı şekilde, 26 Ocak 2001 tarihinde Çocuk Emelinin En Kötü Şekillerinin Tasfiyesi Hakkında 182 sayılı ILO Sözleşmesi onaylanmıştır.

c) Daha önce de sözü edilen 3.10.2001 tarihli Anayasa değişiklikleri, temel hak ve özgürlükler alanında birçok önemli düzenlemeler gerçekleştirmiştir. Bunların ilgili bölümlerde sözü edilenlerinden farklı olarak, çok belirgin olan bölümü, "temel hak ve özgürlüklerin güvence altına alınması ve sınırlanması" ile ilgili 13. ve 14. maddelerde yapılmıştır. Bu değişikliklerle, Anayasa'da başlangıcından beri var olan ve sürekli eleştirilere konu olan "genel sınırlama maddesi" kaldırılmış, "her özgürlüğün, kendi özel maddesinde belirlenen sınırlama sebeplerine dayalı olarak sınırlanabileceği" ilkesi getirilmiştir. Bunun yanı sıra, çok değişik özgürlüklerin (düşünce, basın, kişi güvenliği, konut dokunulmazlığı, özel yaşamın gizliliği, adil yargılanma gibi) güvence altına alınmasına yönelik hükümler, ilgili maddelerinde yer almıştır.

d) Türkiye'nin son dönemlerde vatandaşların haklarını en çok ihlal ettiği konulardan birisi mülkiyet hakkı alanı olarak ortaya çıkmıştır. Nitekim, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi önünde Türkiye, mülkiyet hakkının ihlali nedeniyle son dönemlerde defalarca mahkum olmuştur. Bunlardan bir bölümü Güneydoğu'daki durum ile ilgili olup, kısaca "köy yakma" olayları olarak adlandırılmıştır.

Ancak, mülkiyet hakkı ile ilgili diğer önemli bir husus kamulaştırma olgusu ile ilgili olarak ortaya çıkmış ve bu işlemler nedeniyle, Türkiye'nin mülkiyet hakkını çok sık ihlal ettiği belirlenmiştir. Bu nedenle, 3.10.2001 tarihli Anayasa değişiklikleri ile, Anayasa'nın kamulaştırmaya ilişkin 46. maddesi değiştirilmek suretiyle, "kamulaştırma durumunda, kamu alacakları için öngörülen en yüksek faizin ödeneceği" ve bu suretle daha önceki ihlallerin ortadan kaldırılacağı hükme bağlanmıştır.

e) Anayasanın ve ilgili yasaların değiştirilmesi konusunda en önemli düzenlemelerden birisi de 3.8.2002 tarih ve 4771 sayılı Kanun'dur. Söz konusu Kanun'un 6.

ve 7. maddeleri, Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu'nun ve Ceza Muhakemeleri Usul Kanunu'nun ilgili maddelerini değiştirmek suretiyle, AİHM kararlarını "muhakemenin iadesi sebebi" olarak kabul etmiştir. Nitekim Düzenli Raporlar'da sıklıkla ifade edilen ve AİHM'nde de sözü edilen bu konudaki değişiklik, "adil yargılanma ilkesinin" Türkiye'de tam anlamı ile gerçekleşmesi açısından en temel noktalardan biri olmuştur.

Ancak, 4771 sayılı Kanun'un yürürlük maddesi bu düzenlemenin, Kanunun yayımı tarihinden "bir yıl sonra", diğer bir söyleyişle Resmi Gazete'de yayımlandığı tarih olan "9.8.2002 tarihinden bir yıl sonra" yürürlüğe gireceğini hükme bağlamış, aynı Kanunun Geçici 2. maddesi de bu hukuksal imkanın, "bu maddelerin yürürlüğe girdiği tarihten sonra AİHM'ne yapılan başvurular üzerine verilecek kararlar için" geçerli olduğunu belirlemiştir. Dolayısıyla, muhakemenin iadesi imkanı, ancak 9.8.2003 tarihinden itibaren yapılacak başvurular için vardır.

Oysa, bir tazminatla giderilmesi mümkün olmayan hukuksal eksiklikler söz konusu olduğunda, örneğin "adil yargılanma ilkesinin" esasının ihlal edilmiş olması durumunda, AİHM'nin kararı doğrultusunda "muhakemenin yenilenmesi" yolunun açık tutulması zorunludur. Bu husus en azından, AİHM'nin kararı sonucunda, ihlal oluşturduğu kabul edilen "iç hukuk yargılamasının sonuçlarının devam ettiği" durumlar için geçerli olmalıdır.

f) Anayasada ve ilgili yasalarda, Türk vatandaşlarının tüm haklardan yararlanmaları ve kanun önünde eşitlikleri ilkesine uygun olarak yapılan en önemli yasal değişikliklerden biri, 3.8.2002 tarih ve 4771 sayılı Kanun ile getirilen düzenlemedir.

Bu yasanın 4. maddesi ile 2762 sayılı Vakıflar Kanunu değiştirilerek, "Cemaat vakıflarının, vakfiyeleri olup olmadığına bakılmaksızın, Bakanlar Kurulu'nun izni ile dini, hayri, sosyal, eğitsel, sıhhi ve kültürel alanlardaki ihtiyaçlarını karşılamak üzere taşınmaz mal edinebilecekleri ve taşınmaz malları üzerinde tasarrufta bulunabilecekleri" hükme bağlanmıştır.

Bu çok önemli bir değişikliktir. Ancak, cemaat vakıflarının, yabancılar değil, Türk vatandaşları tarafından kurulan özel hukuk tüzel kişileri olduğu göz önüne alınarak, taşınmaz mal edinmeleri ya da mülkiyet hakkının gereklerini kullanmada, diğer vakıflardan ve tüzel kişilerden ayrı olarak, Bakanlar Kurulu tarafından izne tabi tutulmalarını haklı görmek mümkün değildir. Bu alanda, diğer vakıfların kurulu-

şu, mülk edinmesi ve mülkiyet hakkının kapsam ve kullanılması, Vakıflar Kanunu'na ve Medeni Kanun'a göre nasıl düzenleniyorsa, cemaat vakıflarının da aynı esaslara tabi tutulması önünde hukuki bir engel olması gerektiği düşünülmemelidir.

7. Kültürel Haklar ve Ana Dilde TV-Radyo Yayını

4 Aralık 2000 tarihinde onaylanan Katılım Ortaklığı Belgesi'ndeki kısa vadeli siyasal kriterlerin içinde yer alan "anadilde radyo ve televizyon yayın yasağının kaldırılması" ve orta vadeli siyasal kriterler içinde yer alan "kültürel çoğulculuğun ve kültürel hakların, eğitim alanı dahil, güvence altına alınması" hususları, AB'ye üyelik konusunda en temel kilometre taşlarından birini oluşturmaktadır. Bunun nedeni, AB'ye üyelik sürecinin başlayabilmesi için ön koşul kabul edilen Kopenhag Siyasal Kriterleri'nin "demokrasinin, hukukun üstünlüğünün" yanı sıra "insan haklarının korunmasını teminat altına alan kurumların varlığını ve ayrıca azınlıkların korunması ve saygı görmesinin teminat altına alınmasını" zorunlu görmesidir.

Nitekim, Düzenli Raporlar'da bu hususlar sık sık dile getirilmiş, bazı sınırlı yasal ya da idari iyileştirmelere ve uygulamada verilen izinlere karşın, genel anlamda bu iki temel alanda Türkiye'nin çok önemli eksiklikleri olduğu sürekli vurgulanmıştır.

Birbirine bağlı bu iki alanda geçerli olan sınırlama ve eksikliklerin temel nedeni, esas itibarı ile, Türkiye'de var olan ve Osmanlı İmparatorluğu'nun çok değil, 80 yıl önce (ve halen hafızalarda varlığını sürdüren biçimde) parçalanmış olmasından kaynaklanan "bölünme korkusu" olgusudur. Bu yönde, Türkiye'de ciddi oranda güçlü bir siyasal hareketin ve siyasal akımların, bu korkuyu gündemde tutarak, bu alandaki yasakları kaldırmaya yönelik girişimlerin önünde durduğu da gözden kaçırılmaması gereken bir olgudur.

En son olarak da, 1970'li yıllarda başlayan, birçok Türk diplomatının yaşamına malolan ASALA terörü ile birlikte, 1990'lı yıllarda başlayarak Türkiye'nin güneydoğusunu etkileyen ayrılıkçı hareket ve neredeyse 10 yıl boyunca tüm şiddetiyle devam eden ve 30.000 kişinin yaşamına malolan PKK terörünün, bu alandaki hareket-sizliğin temel engellerini ve bir anlamda psikolojik nedenini oluşturmuş olduğu da bir gerçektir.

AB Müktesebatının Üstlenilmesine ilişkin Türkiye Ulusal Programı'nda yayın konusunda açık bir düzenleme yer almamış, kültürel haklar konusunda ise "Türkiye Cumhuriyeti'nin resmi ve eğitim dili Türkçe'dir. Ancak bu, vatandaşlarının gün-

lük yaşamlarında farklı dil, lehçe ve ağızların serbest kullanılmasına engel teşkil etmez. Bu serbestlik, ayrılıkçı veya bölücü amaçlarla kullanılamaz" biçiminde bir ifade yer almıştır.

a) Birbirine bağlı bu iki alan içinde, anadilde radyo ve televizyon yayın yasağının kaldırılması konusu ilk olarak Anayasal boyutta ele alınmış ve yukarıda sözü edilen 3.10.2001 tarihli "Anayasa Paketi" ile ilk önemli değişiklikler gerçekleştirilmiştir. Nitekim, bu paket ile Anayasa'nın 26. ve 28. maddelerinde yer alan, düşüncelerin açıklanması ve yayım konularındaki "kanunla yasaklanmış dil" ibaresi yürürlükten kaldırılmıştır.

Her ne kadar "kanunla yasaklanmış dil" kavramı, yasal düzeyde, 2932 sayılı Türkçe'den Başka Dillerde Yapılacak Yayınlar Hakkında Kanun'un 12.4.1991 tarihli yasa ile kaldırılmasıyla ortadan kalkmış olsa da, anayasal boyutta böyle bir yasağın olabileceğinin yer alması, önemli bir sınırlama aracı olarak ortaya çıkmaktaydı.

Yayın yasağı konusunda en önemli değişiklik ise 3.8.2002 tarih ve 4771 sayılı Kanun ile getirilmiş olup, Türkçe'den başka bir dille yayın yapılması önündeki en önemli engel olan 3984 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun değiştirilmiştir.

Bu değişiklik ile, "Türk vatandaşlarının günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerde yayın yapılabileceği" düzenlemesi getirilmiştir. "Bu yayınların yapılmasına ve denetimine ilişkin usul ve esaslar ise bir Yönetmelik ile düzenlenecektir."

b) Bu çerçevedeki ikinci alan ise, Kopenhag Kriterleri kapsamında "azınlıkların korunması ve saygı görmesinin teminat altına alınması" olarak ele alınan, Katılım Ortaklığı Belgesi'nde ise "kültürel çoğulculuğun ve kültürel hakların, eğitim alanı dahil, güvence altına alınması" olarak ifade edilen ikinci boyuttur.

Herşeyden önce, "ulusal azınlıkların korunması ve güvence altına alınması" uluslararası hukukun da temel uğraşı alanlarından birisi haline gelmiştir. Bu çerçevede, Birleşmiş Milletler Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'nin 27. maddesini takip eden iki temel belge olan, Ulusal Azınlıkların Korunmasına Dair Çerçeve Sözleşme ile Bölgesel ve Azınlık Dillerine İlişkin Avrupa Şartı, bu alanı düzenleyen iki hukuksal düzenleme niteliğindedir.

Bu iki uluslararası belgede, bir ülke içinde bulunan azınlıkların değişik hakları yer almakta olup, bu azınlıkların söz konusu haklarının korunması ve güvence altına alınmasına yönelik hükümler bulunmaktadır. Ancak her iki belgede de, ülke içinde yaşayan azınlıkların kimler, hangi gruplar olduğunu belirleyen bir hüküm ya da hükümler varolmayıp, her Devlet, "kendi ülkesindeki azınlıkların hangi gruplardan ibaret olduğunu" belirlemeye ve söz konusu hükümlerin uygulama alanını bu gruplarla sınırlı tutmaya yetkilidir. Nitekim, Ulusal Azınlıkların Korunmasına Dair Çerçeve Sözleşme'yi imzalayan Devletlerin büyük çoğunluğu bildirimlerinde bu hususa dikkat çekmekte, "Çerçeve Sözleşmenin ulusal azınlık tanımı yapmamış olduğunu ve her Devletin hangi grubu azınlık olarak belirleyeceği hususunda yetkili olduğunu" belirtmekte ve bu yönde "kendi azınlıklarını" belirlemektedirler.

Bu yönde Türkiye Cumhuriyeti de, Lozan Antlaşması'nda oluşturulan ve günümüze kadar değişmeyen siyasal hukuksal statüye göre, ülke içinde azınlık olarak kabul ettiği grupları belirlemiş ve bunları "dinsel açıdan azınlıklar" olarak tanımlamıştır.

Bu durumda, Türkiye için geçerli olabilecek "azınlık hakları" kavramı sadece "dinsel azınlıklar" için geçerli olup, bunların dışındaki etnik köken, dil ya da mezhep farklılıkları için geçerli değildir. Nitekim, 4 Aralık 2000 tarihli Katılım Ortaklığı Belgesi'nde de "kültürel çoğulculuğun ve kültürel hakların, eğitim alanı dahil, güvence altına alınmasından" söz edilmektedir.

Bu doğrultuda Türkiye Cumhuriyeti'nin, tam üyelik müzakerelerinin başlaması için öngörülen bu süreçte yapması gereken de, "azınlık haklarını" değil, "bireysel özgürlükler" olarak "kültürel hakları" tanıması olmuştur.

Kültürel hakların tanınması, Kopenhag Kriterleri çerçevesinde Katılım Ortaklığı Belgesi'nde yer aldığı biçimi ile, sadece Türkiye için geçerli olması istenen bir olgu değildir. Nitekim uluslararası belgelerde (ve son olarak AB Temel Haklar Şartı'nda) olduğu kadar, günümüzde çeşitli ülkelerin Anayasalarında ve yasal mevzuatlarda da kültürel haklar konusu Avrupa ülkelerinin "ortak hukuksal malvarlığı" içine girmiştir.

Nitekim bu alanda, İspanya, Belçika gibi ülkelerin yanı sıra Fransa gibi "azınlık" ve "azınlık hakları" kavramını benimsemeyen (ve Anayasa Konseyi'nin 9 Mayıs 1991 tarihli kararından sonra, aynı eğilimi devam ettirdiği 17 Ocak 2002 tarihli Korsika kararında da açıklıkla görülen) ülkelerde dahi, "farklı kültürlerin", "farklı dille-

rin" öğretilenbilmesine, "resmi dil", "eğitim sisteminde resmi dilin kullanılması" ve "kamu hizmetinin gerekleri" anlayışına zarar vermeyecek biçimde imkan tanınmaktadır.

Kültürel hakların tanınması açısından Türkiye için söz konusu olanın da "eğitim hakkı çerçevesinde, geleneksel olarak konuşulan farklı dillerin öğrenilmesi hakkı" olduğu tartışmasıdır.

Bu nasıl ve hangi usullerle yapılabilirdi?

Herşeyden önce, Anayasa'nın 3'ncü maddesi kültürel hakların tanınmasına engel değildir. Çünkü bu maddedeki "dili Türkçedir" ibaresinin resmi dili ifade ettiği, hem madde başlığından, hem de 1961 Anayasasında yer alan aynı yöndeki düzenlemeden açıkça anlaşılmalıdır. Kültürel hakların ve özellikle dilin öğrenilmesi hakkının ise resmi dil kavramını ortadan kaldırmayacağı, diğer ulusal mevzuatlar (Fransa, Yerel Yönetimler Kanunu - Bulgaristan Anayasası, madde 3 – Romanya Anayasası, madde 13 – Slovakya Anayasası, madde 6 gibi) ve uygulamalar karşısında belirgindir.

Kültürel hakların korunması çerçevesinde, "Türkiye'de geleneksel olarak konuşulan dillerin öğrenilmesi" hakkına 14.6.1973 tarihli ve 1739 sayılı Milli Eğitim Kanunu da bir engel oluşturmamaktadır.

Türkiye'de geleneksel olarak konuşulan dillerin öğrenilmesi, "ana dil" ve "ana dilin öğrenilmesi" kapsamında ele alınmış olsa idi, Anayasanın 42. maddesinin değiştirilmesi zorunlu idi. Çünkü bu madde, "Türkçe'den başka hiçbir dil, eğitim ve öğretim kurumlarında Türk vatandaşlarına ana dilleri olarak okutulamaz ve öğretilemez" hükmüne yer vermek suretiyle, Türkçe dışındaki dillerin ana dil olarak değerlendirilmesini engellemektedir. Buna karşın, "Türkiye'de geleneksel olarak konuşulan dillerin öğrenilmesi" biçiminde ele alındığı takdirde, Anayasa'nın 42'nci maddesinin değişmesinin de gerekli ve zorunlu olmadığı açıktı.

Bu çerçevede, bu hakkın nasıl kullanılabileceği hususu ise, iki boyutlu olarak gerçekleştirilebilirdi. Bu hakkın kullanılabilmesi için gerekli koşulları hazırlama görevi ya Devlete verilebilir ya da sadece "özel teşebbüsün kişisel girişimlerine" bırakılabilirdi. Devlete verildiği takdirde, iki yönlü bir yükümlülük söz konusu olmaktadır. Herşeyden önce Devlet, her türlü engelleyici ve kısıtlayıcı hukuksal düzenlemeyi kaldırmak zorundadır. Bunun yanı sıra Devletin, "eğitim hakkı" kapsamında,

isteğe göre, Türkiye’de geleneksel olarak konuşulan dillerin öğrenilmesine destek olması ve bizzat pozitif edimlerde bulunması gereklidir. Kısaca, Devlet, bazı "pozitif yükümlülüklerini" yerine getirmek durumundadır. Bu yükümlülük, genel eğitim programı içinde (ve bu programı aksatmamak kaydıyla) seçimlik derslere yer verilmesi ya da gözetim ve denetim altında bazı kurs ve programların düzenlenmesi biçiminde gerçekleşebilir.

Bunun dışındaki çözüm ise bu yükümlülüğün, talep olduğu takdirde, tamamen ve sadece özel teşebbüse devredilmesi idi. Bu durumda ise özel teşebbüs, dershaneler ya da kurslar açmak suretiyle bu hakkın kullanılması koşullarını sağlayacaktı. Devletin bu alandaki görevi ise her türlü engelleyici ve kısıtlayıcı hukuksal düzenlemeyi kaldırmak dışında, ilgili kanunların benzer durumlarda kendisine verdiği denetim ve gözetim görevini yerine getirmek ile sınırlı kalacaktı.

Nitekim Türkiye, AB’ye uyum çerçevesinde bu önemli değişikliği gerçekleştirmiş ve 3.8.2002 tarih ve 4771 sayılı Kanun ile, 14.10.1983 tarih ve 2923 sayılı Yabancı Dil Eğitimi ve Öğretimi Kanunu’nun adını Yabancı Dil Eğitimi ve Öğretimi ile Türk Vatandaşlarının Farklı Dil ve Lehçelerinin Öğrenilmesi Hakkında Kanun biçiminde değiştirmiştir. Bu kanun, "Türk vatandaşlarının günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerin öğrenimine" ve bu öğrenimin sağlanabilmesi amacıyla "özel kurslar açılmasına" imkan tanımaktadır.

Söz konusu kanunun getirdiği düzenlemeye uygun olarak, 20.9.2002 tarih ve 24882 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan Türk Vatandaşlarının Günlük Yaşamlarında Geleneksel Olarak Kullandıkları Farklı Dil ve Lehçelerin Öğrenilmesi Hakkında Yönetmelik, yukarıda belirtilen 2923 sayılı Kanun’un ve 625 sayılı Özel Öğretim Kurumları Kanunu’nun uygulanmasına yönelik olarak, özel kursların açılış, işleyiş ve denetim esaslarını düzenlemektedir. Bu yönetmelikte, "kursların kimler tarafından açılıp işletilebileceği, kurslara kimlerin, hangi koşullarla katılabilecekleri, öğretim programı ve dönemleri ve denetimin nasıl gerçekleştirileceği" hususları ayrıntıları ile belirlenmektedir.

Sonuç olarak Türkiye, genel anlamda, kültürel hakların ve kültürel çoğulculuğun tanınması amacıyla, çok önemli bir siyasal muhalefeti ve aynı oranda önemli bir psikolojik eşiği aşabilmiş ve hem Türk vatandaşlarının günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerde radyo-televizyon yayın yasağını kaldırmış, hem de kültürel hakların tanınması yönünde çok önemli bir gelişme sağlamıştır. Çok daha gelişmiş ve Kopenhag Kriterleri’ni çoktan benimsedikleri bi-

linen Fransa gibi ülkelerde "azınlık kavramının" tanınmasındaki imkansızlıklar ve kültürel hakların tanınmasındaki mevcut durum göz önüne alındığında, Türkiye'nin bu alanda gerçekleştirmiş olduğu aşamanın çok önemli olduğu tartışmasızdır.

Ancak uygulamada bir takım sorunlar çıkabileceği mümkün olmakla birlikte, mevcut yeni yasal düzenlemeler sayesinde idari sorunların ve uygulama sorunlarının yargı organları (Danıştay ve İdare mahkemeleri) tarafından çözülebileceği de tartışmasızdır.

SONUÇ

AB Komisyonu'nun Düzenli Raporları'nda açıkça belirtildiği gibi, "Türkiye, çok partili demokratik seçimlerden gelen bir parlamentoya, hükümete ve Topluluk müktesebatı ile uyumlu mevzuat hazırlama ve uygulama kabiliyeti olan bir idareye sahiptir"¹. Bu çerçevede Türkiye, gerek hukuksal malvarlığı ile, gerekse kurumları ile, AB'ye üyeliğin ön koşulu niteliğinde olan Kopenhag Kriterleri kapsamında, gerekli temel hak ve özgürlüklerin ve demokratik kurumların korunması ve güvence altına alınmasını gerçekleştirebilecek bir işlerliğe, yapıya ve birikime sahip bir ülke niteliğindedir.

Ancak çeşitli nedenler ve eksiklikler, bu yapının ve hukuksal malvarlığının, AB üyelerininkine benzer bir biçimde örgütlenmesine ve işleyişine engel olmaktadır. Bu nedenler, Türkiye'nin demokratik bir Hukuk Devleti olma yönünde, düşünce ve ifade özgürlükleri, işkence ve kötü muamele yasağı ya da adil yargılanma hakkı gibi temel konularda geri kalmasına, güvenceli bir koruma sağlayamamasına ve AİHM tarafından çok sık mahkum edilmesine yol açmıştır.

Türkiye'de bu eksiklikler çok uzun yıllardan beri, "Batılılaşma ve demokratikleşme" çabalarını sürdüren ve iç dinamikleri oluşturan tüm kurum ve kuruluşların da ifade ettikleri ve gidermeye çalıştıkları bir husus olmuştur. Özellikle "işkence ve kötü muamele" olgusu ile "hukuk devletinin tüm kurum ve kuralları ile işlerliğinin sağlanamaması" konusu, Türk vatandaşları için gerçek bir hukuk devletinin oluşmasına engel olan, aynı zamanda Türkiye'nin AB'ye uyumunu engelleyen en temel noktalardır.

Nitekim, AB Komisyonu tüm Düzenli Raporlar'da engel oluşturan bu etkenleri ve eksiklikleri tek tek belirlemiş, hangi yasaların sorun yarattığını ve Türkiye'nin

(1) AB Komisyonu'nun 1998 yılı Düzenli Raporu, "1. Siyasi kriterler", "Türkiye'deki durum hakkında önceki değerlendirmeler" bölümü.

Kopenhag Kriterleri'ne uyum konusunda neden diğer ülkelerden geri kalmış olduğunu ayrıntıları ile ifade etmiştir.² Özellikle yukarıda yer alan ve yedi ana başlık altında değerlendirilen hususların, Türkiye'nin Kopenhag Kriterleri'ni gerçekleştirme yönünde diğer üye ülkelerden geri kaldığı noktalar olduğu vurgulanmıştır. Bu alanlarda eksikliğin hangi yasalardan ve hatta maddelerden kaynaklandığı da belirtilmiştir (örneğin ifade özgürlüğü konusunda Türkiye'nin siyasal kriterleri karşılamadığı, bunun da özellikle Türk Ceza Kanunu 159 – 312. ve Terörle Mücadele Kanunu 7 – 8. maddelerden kaynaklandığı, tüm raporlarda altı çizilen bir husustur).

Ancak Türkiye, AB'ye üyelik hedefine yönelik olarak özellikle 1999 yılından sonra çok önemli ve tartışılmaz bir gelişme içine girmiş ve Düzenli Raporlar'da altı çizilen değişiklikleri tek tek gerçekleştirmiştir.

İdam cezasının kaldırılması, kültürel hakların tanınması, gözaltı sürelerinin düşürülmesi, yakalamanın evrensel hukuka göre yapılmasını ve bu suretle işkence ve kötü muamele uygulamalarının engellenmesini sağlayacak hukuksal reformların gerçekleştirilmesi, Anayasanın ve Medeni Kanun dahil ilgili yasaların hak ve özgürlüklerin güvence altına alınması doğrultusunda değiştirilmesi, toplantı ve dernek kurma özgürlüğünü güvence altına alacak düzenlemelerin getirilmesi, günlük yaşamda geleneksel olarak kullanılan farklı dil ve lehçelerde radyo ve televizyon yayın yasağının kaldırılması, adil yargılama ilkesi doğrultusunda AİHM kararlarının yargılamanın yenilenmesi nedeni sayılmasına yönelik düzenlemelerin eklenmesi ve ifade özgürlüğünü engelledikleri Düzenli Raporlar'da belirtilen tüm düzenlemelerin değiştirilmesi, bu temel gelişmenin ana hatlarını ve kilometre taşlarını göstermektedir.

Hiç şüphe yok ki, tüm bu değişikliklerin anlayışlarda ve uygulamada yer edebilmesi, Türkiye'deki demokratik işleyişin sürmesine, şeffaf ve etkin bir Devlet düşüncesine ve belki de yeni bir Devlet-birey ilişkisi anlayışına bağlıdır.

Ancak salt hukuksal boyutta var olan ve uygulanan hukuksal düzenlemeler bağlamında, bu değişiklikler sonucunda Türkiye'nin Kopenhag Kriterleri'ne uyum sağlayabilmesine engel oluşturacak önemli eksikliklerin kalmadığı, kalanların da giderilebileceği bir gelişme çizgisine varıldığı, bu yönde aşılması gerçekten zor olan "psikolojik engelin" artık aşılmış olduğu tartışmasızdır.

(2) AB Komisyonu'nun tüm Düzenli Raporları'nda, "Siyasi Kriterler", "Genel Değerlendirme" bölümleri